

Den underkunniga

Fritänkaren

Nr. 253 Mars 2017

Tjugofemte årgångens fjärde nummer

Innehåll :

En femtioårig vänskap	2
Världens bästa symfonier	4
Ahasverus minnen, del 161: <i>Fallet Nolan</i>	8
Aktuella filmer (bl.a. "Jackie")	10
Några milstenar, mars 2017	15
Prövningsresan, del 4: <i>Sista dagen i Manali</i>	16
Lugna resan, del 6: <i>Otur</i>	17
Tillbaka till Zanskar, del 19: <i>Åter till Manali</i>	18
Sekterismen, dikt av <i>Laila Roth</i>	20

Fritänkaren, som utkommit med 253 nummer sedan 1992 i både pappersform och på nätet, har aldrig sökt eller undfått något statligt eller kommunalt stöd eller bidrag för sin utgivning, ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Den har aldrig haft någon sponsor. Samtliga tidigare nummer finns tillgängliga på Wordpress:

<https://clanciai.wordpress.com/fritankaren/>

Beteckningen *Fritänkare* är ursprungligen tysk och står för person som i religiösa och ideologiska frågor inte erkänner någon auktoritet och därför är kritisk och avståndstagande mot alla religiösa och ideologiska institutioner och framför allt deras eventuella dogmatik.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

**OBS! Nytt Postgiro! - 35 86 46 – 8 (*Göteborgs Skrivarsällskap*)
eller Bankgiro: 3300-510910-9354 (Nordea bank, "Fritänkaren", C. Lanciai)**

Glöm inte att ange avsändare!!

Årsprenumeration: 250 kr (även i Danmark och Norge; i Euroland: 30 Euro)

Tvåårsprenumeration : 350 kr (40 Euro)

Avgifterna har inte höjts på över 13 år.

IBAN-nummer för folk som eventuellt vill betala prenumeration även från annat utland:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 3.3.2017

Copyright © C. Lanciai med medarbetare

Letnany 275

Det nästsenaste numret av *Fritänkaren* finns numera alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

www.fritenkaren.se

e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

En femtioårig vänskap

Redan när jag första gången träffade honom i juni 1966 älskade jag honom. Det var första gången jag kom till Italien, och fastän vi med familjen tillbringade åtskilliga dagar både i Florens och Rom utom många andra prominenta ställen som Siena och Sorrento trivdes jag bäst i Verona, där jag från början kände mig mest hemma. Under vår vistelse där var vi ständigt bjudna ut av våra släktingar till olika middagar på olika restauranger vanligen utanför Verona, och flera av dem var med min fars kusins familj, där jag åldersmässigt passade bra ihop mitt mellan deras båda barn. Min far hade varit sin kusins första kärlek när han första gången besökte Italien på 30-talet, men hon hade sedermera gift sig med Achille. Jag blev omedelbart bästa vän med deras några år yngre dotter, som förblivit ogift hela livet.

Det var ju ett relativt kort besök på bara några dagar som inte tjänade till mer än att bekanta sig med Verona och släktingarna där, men tre år senare, när mina föräldrar reste till Italien och stannade till i Verona, medförde därifrån min far en personlig hälsning till mig från Achille med en inbjudan att komma och bo där hos dem när jag ville.

Denna inbjudan kunde jag inte infria förrän 1973, när jag första gången reste till Italien på egen hand för främst musikaliska (gregorianska) studier i klostret Camaldoli ovanför Arezzo i Toscana. På återvägen därifrån stannade jag till i Verona ordentligt, och den vistelsen har förblivit min längsta där någonsin, om den dock bara var på nio dagar.

Under den vistelsen gav mig Achille hela Verona. Vi bevistade en Aida-föreställning på arenan, vi upplevde en Shakespeare-föreställning på amfiteatern ('Antonius och Kleopatra'), vi besökte många kyrkor, och han tog mig med upp i bergen. Det var framför allt kyrkan San Zeno han var noga med att inviga mig i, som då var världsbekant från inledningsscenerna till Zeffirellis filmatisering av 'Romeo och Julia' från 1968, alltså den kanske bästa filmatiseringen av detta drama, som inleds just vid trappan upp till San Zeno.

Mitt nästa besök i Verona blev inte förrän 1980 i samband med en resa till Wien, och därefter dröjde det till 1986 innan jag kunde besöka Verona på nytt. Då klagade Achille på mig och bad uttryckligen att jag inte skulle låta det gå sex-sju år mellan varven.

Det var väl två år därefter som han äntligen kunde komma upp till Sverige och besöka mina föräldrar i Stockholm med Ida, fars kusin, för att därefter fara över med dem till Finland, då jag inte kunde följa med, vilket i stället min bror gjorde. Det blev en stor upplevelse för Achille, och han talade därefter alltid varmt om Finland. Han ville gärna komma tillbaka, men det förblev bara en önskedröm, då Ida inte var lika entusiastisk.

1989 kunde jag äntligen på nytt tillbringa ordentligt med tid i Verona och även träffa min andra småkusin Paolo och hans familj, som jag aldrig fått träffa tidigare. Det var min första resa med Inter Rail, och därmed inleddes mina regelbundna besök i Verona. Från 1991 blev det två besök årligen vår och höst, och det var då Achille gick i pension vid 70 år. Det var då vi började komma nära varandra.

1993 avled min far, vilket våra släktingar i Verona tog mycket hårt, då han med åren blivit alltmer frekvent som besökare i Verona. Hans önskedröm ända sedan 1966 hade ju varit att skaffa sig ett hus vid Lago di Garda, vilket familjens utveckling omintetgjorde, men under sin tilltagande ålder blev han alltmer italiensk, och mina föräldrars guldbröllopsresa till Italien i april 1992 blev hans sista.

När jag då efter hans begravning stannade till extra i Verona var det väl som Achille och jag verkligen fann varandra. Han bekräftade själv att vi passade bra tillsammans. Vi hade ju nästan alla våra främsta intressen gemensamt. Den våren hade jag redan börjat planera för min första Tibetresa, och själv hade han alltid drömt om en sådan möjlighet. En hel hylla i hans bibliotek var upptagen av tibetologisk litteratur främst av Fosco Maraini och Giuseppe Tucci, en av de främsta tibetologerna,

som mellan 1928 och 1948 gjorde frekventa expeditioner till Tibet, Ladakh och Spiti och skapade det orientaliska institutet i Neapel, ett av världens främsta, och han var kanske den enda västerländska tibetologen som alltid var välkommen in till Tibet – när han begav sig dit öppnades alltid alla dörrar för honom. Achille kom aldrig dit, men jag kunde i viss mån resa dit i hans ställe.

Ett annat stort intresse vi hade gemensamt var teatern. Han var mycket intresserad av mina Shakespeare-forskningar, och när jag en gång i Verona ville forska i spåren av engelska besökare i Verona (av vilka en måste ha varit författaren till dramerna – flera av dramerna förräder ju intim kännedom om Italien och till och med om vattenvägarna mellan Verona och Milano, som man bara kan ha förvärvat på ort och ställe,) hjälpte han mig in till de äldsta universitetsarkiven. Tyvärr gav denna forskning intet resultat. De engelska besökarna i Verona mot slutet av 1500-talet hade varit ett antal, men ingen kunde direkt bindas till Shakespeare, Marlowe eller någon annan i de kretsarna.

Formellt var han aldrig mer än en lärare i fysik vid det tekniska institutet i Verona, men hans bildning var universell, och han var politiskt ytterst medveten. Han hyllade EU långt innan det var en verklighet, och han han försåg sin bil med EU-flaggan långt innan någon annan visste att en sådan flagga fanns. Han var en varm Israel-vän, och när jag blev organist i synagogan hyllade han varmt detta mitt engagemang i judarnas sak. Han var god vän med rabbinen i Verona, som han gärna bjöd hem på middag hos sig, medan den israeliska politiken under 2010-talet gjorde honom bittert besviken på Israel.

Hans teaterintresse hade i princip varit medfött. Han var visserligen uppfödd på en bondgård utanför Verona, han kallade sig själv alltid en 'contadino' (bonde) och omhuldade varmt alla sina erfarenheter och kunskaper från sunt bondeliv, men under sin ungdom blev han passionerat engagerad i teatern och kunde gå på bio från morgon till kväll. Han hade Goldonis samlade verk, den mest produktive av alla pjäsförfattare efter Lope de Vega, och han missade aldrig en långfilm på TV.

Hans intellektuella kapacitet var därmed i princip obegränsad, han kastade sig hela tiden ut på nya projekt och engagerade sig i nya saker, men efter pensioneringen blev hans största passion införskaffandet av huset i Castagnè ovanför Verona med dess lilla trädgård, (hans barndomshems bondgård låg i dalen mellan Verona och Castagnè,) och dess iordningsställande, vilket var ett heltidsarbete som tog år i anspråk.

Hans sista projekt var kanske hans intressantaste. Han ansåg att människans utan jämförelse viktigaste verksamhet var kommunikation, och han begynte utveckla en särskild lära och filosofi om väsentligheten av detta ämne. Här ett utdrag från min resa 2009:

”Hans stora akademiska vetenskapligt-filosofiska projekt handlade om kommunikationen, hur man skall få den att fungera i alla lägen, hur alla måste lära sig att göra sig begripliga, om klarhetens nödvändighet och hur den ständigt behöver renodlas, och hur egentligen all civilisation bara beror av hur kommunikationen fungerar och dess kvalitet.

En av punkterna i hans program för effektiviserad kommunikation var nödvändigheten för lärare att applicera ett språk som studenterna kunde förstå. Kommunikation måste alltid vara dualistisk för att fungera med framförande och gensvar. Utan gensvar dör kommunikationen.”

Men åldern började ta ut sin rätt, och från 2013 upphörde han att gå ut. Han fick lägga sitt projekt på hyllan, där det väntar på att få återupptagas av någon annan.

Nu har han alltså gått bort 96 år gammal. Han var jämnårig med min mor och hade i många år en bild av henne på sitt skrivbord – de förstod varandra och stod varandra nära, och dessa två var väl de två människor i mitt liv som också stått mig närmast i intresse och sin passion för bildning och kultur. Pappa var mera affärsman, det hade han gemensamt med sin kusin, Achilles hustru, som var den som skötte vår veronesiska familjs ekonomi och ordning och fick allting att gå ihop, medan Achille, liksom Gun, var mera andligt utsvävande. Han föreslog en gång apropå mina resor att vi

skulle fara till Japan tillsammans, han ville gärna bjuda mig på en sådan resa, men det var tyvärr alltför orealistiskt.

Till alla hans andra intressen måste bifogas hans djupa insikt och ständiga forskningar i fornhistoria och arkeologi, ingenting intresserade honom mera än människans ursprung och rötter, medan han samtidigt var den högst utvecklade vinkännaren jag någonsin känt, en kunskap som han utvecklade till en avancerad konst.

Min bästa vän sedan 50 år är borta, och ändå känns han mera levande än någonsin. Att han kapat förtöjningarna och rest vidare liksom bara bekräftar att vår vänskap och förbindelse består, och gör den mera definitiv.

Vanligen minns man bara det bästa och mest positiva av en människa när han har lämnat in, men i detta fall lämnade han faktiskt enbart goda och ljuva minnen efter sig – det förekom aldrig något annat än glädje och varm positivitet i allt vad vi hade med varandra att göra. Som jag skrev till min syster, han var en person som man bara kunde älska, och jag tror att alla som kände honom kände samma sak.

Världens bästa symfonier

Förra året anordnades det en undersökning bland alla världens musikkritiker för att få fram vilken som kunde vara världens bästa symfoni genom tiderna. Den symfoni som kom i topp var Beethovens Eroicasymfoni, som han ju också själv betraktade som sin bästa, men naturligtvis finns det många symfonier som nästan är minst lika bra. Här är några förslag.

Listan försummade naturligtvis inte Mozarts sista symfoni, som väl är den första riktigt stora symfonin i musikhistorien, den så kallade Jupitersymfonin nummer 41, som intar en självklar ställning i täten bland världens symfonier.

Bland Beethovens andra symfonier måste naturligtvis hans sista fem medtagas, Ödessymfonin, Pastorsymfonin, den vilda bacchanaliska sjuan, den lilla men mycket undervärderade åttan, och självklart den nionde körsymfonin.

Bland Schuberts symfonier måste ”Den ofullbordade” beredas en särställning som en av de mest betagande symfonier som någonsin gjorts, fastän den förblev ofullbordad med bara två satser.

Bland Mendelssohns symfonier är väl hans sista ”Den skotska” den mest suveräna, som han arbetade på i fjorton år och aldrig blev helt färdig med, vilket han inte blev med någon av sina symfonier – hans tendens var ju att ständigt fortsätta överarbeta dem.

Många menar att Schumanns andra symfoni var hans bästa, men den tredje ”Rhensymfonin” med fem satser är hans mest ambitiösa, medan den fjärde är den som alltid går hem. Liksom Mendelssohn arbetade han ständigt om den, men i sin slutgiltiga version är den lika god som Beethovens bästa.

Alla Brahms symfonier platsar bland världens förnämsta, men den fjärde anses nog vara den mest kvalificerade. Den mindre trean vill vi dock framhålla som ganska undervärderad med sin intimare och mera lyriska karaktär. Så här skrev vi utförligt om den för 20 år sedan:

”Förståsigpåare har riktat den anklagelsen mot Brahms tredje symfoni att den inte är någon symfoni utan en löst sammanfogad fantasi bestående av fyra fristående stycken som i en svit. Andra har riktat andra klagomål mot denna symfoni. Toscanini, den av alla dirigenter någonsin som mest försökt vara tonsättarnas ursprungliga intentioner trogen, försökte korrigera partituret till Brahms tredje symfoni, något som man inte känner till att han skulle ha gjort någonsin annars. Vad är det då med denna lilla symfoni som inte låter sig begripas och accepteras?

Den första satsen går i tretakt. Inledningstemat är inte särskilt imponerande, men sedan kommer ett annat mera lågmäلت tema i en mera markerad tretakt. Detta andra motiv växer tills det dominerar hela första satsen i en suggestiv valsorgie av ständigt crescenderande stråkar och staccatotrioler som övergår från dur till moll. Men Brahms överbelastar inte satsen med utbroderingar och kontrapunktiska utvikningar i det oändliga, som han vanligen gjorde, utan han nöjer sig med den redan uppnådda effekten och går in på nästa sats.

I den satsen går han ett steg tillbaka och blir mera lågmäلت. En stilla lugn melodi sjunger som en vagsång åhöraren till ro och höjer aldrig rösten över det lyriskt sångliga medan dock intensiteten aldrig upphör att släppa åhörarens spänning. Stilla drager sig den lugna sången tillbaka och lämnar plats för det kanske ljuvligaste Allegretto musikhistorien känner. Den stilla sången i andra satsen har som genom ett naturligt underverk genom sin musikaliska logik fört fram till denna underbara Allegrettosats, som bara är den ljuvaste tänkbara sång som får hela orkestern att sjunga i en harmonisk fulländning utan like. Likväl är denna bitterljuva melankoliska serenad icke lycklig. Den sjunger kanske i oändligt vemod om den djupa innerliga smärta som var den olyckliga kärlek som Brahms led av i hela sitt liv utan att någonsin få den förlöst annat än i ljuv men melankolisk musik.

Bekännelsen eller rättare sagt uppenbarandet av Brahms innersta är förbi. Så följer den explosiva fjärde satsen. Den börjar med samma lågmäلتa tillbakahållenhets som de föregående två, men så plötsligt exploderar den, och därmed exploderar hela symfonin ut i vad som kanske är den dynamiska höjdpunkten i Brahms produktion.

Som helhet framstår symfonin som Brahms mest personliga, mest känsliga, mest djupa och därför även mest svårfångade verk. Den är lika mörk som Beethovens mest laddade pianosonater (*Mondschein* och *Der Sturm*) men även lika överväldigande i sin absoluta formfulländningsenhet. Symfonin är mer än bara musik. Den är en revelation av något oerhört som vi aldrig kan fatta.”

Bland Bruckners symfonier framröstades åttan som hans bästa, men frågan är om inte den fjärde ”Den romantiska” är hans mest musikaliska och formellt och melodiskt mest lyckade. Om man till hans nionde symfoni ansluter hans ”Te deum” som slutsats måste dock denna inta platsen som hans mest imponerande symfoni.

Bland Tjajkovskijs sex symfonier framstår naturligtvis den sista som den bästa, vilket han också själv tyckte, medan den femte är en fullgod tvåa. Emellertid är den symfoni han skrev närmast före femman hans kanske intressantaste, fastän den aldrig gällde som symfoni. Det är den så kallade Manfredsymfonin, som rent formmässigt och även musikaliskt kan framstå som hans märkligaste. Där ingår också orgel, och även om den komponerades som programmusik till Byrons poem är den med sin överväldigande final rent arkitektoniskt faktiskt överlägsen den sjätte ”Pathétique”-symfonin, vars sista sats är en antiklimax.

Bland de ryska förnämsta symfonierna måste vi också räkna in Rimskij-Korsakovs ”Sheherazade” fastän det är balettmusik. Med sina fyra satser framstår den ändå som en självklar symfoni helt i klass med Tjajkovskijs bästa, och den är minst lika dramatisk och överväldigande som dennes Manfredsymfoni.

Bland Sibelius symfonier framhölls den femte som den bästa, och visst är den suverän, men flera av hans övriga symfonier är nästan lika suveräna, alla de tre första, av vilka den tredje är den mest svårtolkade och misstolkade, och om man sätter den sjunde (i en enda sats) som en fortsättning och finalsats till den sjätte skulle nästan denna framstå som hans förnämsta.

Några andra udda symfonier måste framhållas. Det är framför allt César Francks enda symfoni i D-moll i tre satser, som inte liknar någon annan symfoni. Den har betecknats som experimentell och som en häxkittel av trollkonster, men visst är den exceptionell i sin underbara originalitet och fascinerande melodik alltigenom. Cesar Franck var ju framför allt organist, och hans symfoni är i

motsats till alla andra symfonier utpräglat orgelmässig med en högre utvecklad modulationskonst än kanske någon annan symfoni. Endast Camille Saint-Saëns stora orgelsymfoni kommer i närheten av den.

Somliga har velat framhålla dess ofullkomlighet genom främst dess otillräckliga satser, som bara är tre, varför det är frestande att lägga till en extra sats. En sådan ligger oemotståndligt serverad och tillgänglig genom hans andra stora symfoniska verk *Psyche* med sina många satser, där den fjärde intar en särställning och dominerar hela verket med sin lyrik. *Psyche* framförs nästan aldrig i sin helhet, medan den fjärde satsen gärna tas fram som extranummer, och den om någon skulle passa som ett intimt och intagande *Adagio* efter symfonins andra *Allegretto*-sats.

César Franck bröt gärna mot alla regler, och inte sällan finner man att hans satser slutar i en helt annan tonart än vad de angivits i. Symfonin går i D-moll, men andra satsen slutar i B-dur, och även andra bisarra tonartsbyten förekommer – titt som tätt växlar moll över till dur och tvärtom. Hur fjärran *Psyches* fjärde sats i E-dur än är från symfonins tonarter skulle den ändå passa bra in i det lösa sammanhanget.

Ralph Vaughan-Williams första symfoni är hans största och en storslagen körsymfoni med även två solister som handlar om havet alltigenom och liknar heller ingen annan symfoni. Han skrev ytterligare åtta symfonier, men ingen av dem kommer i närheten av hans första *A Sea Symphony* som måste betecknas som en av de största och underbaraste symfonier som någonsin gjorts.

Vilken är då vår egen favoritsymfoni? Även denna är något helt annat än vad som tillhör den vanliga repertoaren. Vi skildrade den i ett tidigt nummer av *Fritänkaren*:

”Till (Sibelius) symfonier skulle vi väldigt gärna vilja räkna även den så kallade Lemminkäinen-sviten.

”Ha! Det omöjliga verket! Det är ju bara fyra lösa satser utan inre sammanhållning! Det är ju skådespelsmusik! Det är ju bara banala filmmusikeffekter! Få dirigenter har ens velat befatta sig med den smörjan! Ingen musik av Sibelius är så sällan spelad och så litet inspelad som den!”

Det är riktigt att denna musik är sällsynt och satt på undantag. Sibelius drog själv in den som mogen man och lät inte "Tuonelas svan" bli spelad på 40 år. Likväl är denna svit kanske Sibelius märkligaste och viktigaste musik över huvud.

Inspelningarna är som sagt få. Neeme Järvi har inte helt förstått och inte lyckats med sin tolkning av den, Okko Kamu har kanske lyckats men inte helt, och med rätta anses denna musik av dirigenter som kanske alltför svårtolkad. Men det finns även en mono-inspelning från slutet av 40-talet med Eugene Ormandy och *The Philadelphia Orchestra*, som då bestod av världens högst betalade orkestermusiker. Eugene Ormandy kände själv Sibelius, och partituren till de två största satserna i cykeln var då ännu inte ens tryckta. Vilka samtal som har ägt rum mellan Sibelius och Eugene Ormandy om denna musik vet man inte, men det finns skäl att förmoda att Ormandy förstod sig på denna musik bättre än någon annan, då hans tolkning av den är den kanske enda klara, övertygande och tillfredsställande tolkning som finns. Dessutom var Eugene Ormandy ungrare, det finns ett starkt släktskap mellan ungersk och finsk mentalitet som saknar motsvarighet i deras språk, och detta bör ytterligare ha hjälpt Ormandy till förståelse för denna musik, som har det uråldriga urfinska eposet "Kalevala" som inspirationskälla.

Vid den sista konsert som Sibelius själv vågade framföra denna musik i november 1897 reagerade en framstående och ledande kritiker surt med orden: "Denna musik är ju rent patologisk." Kritiker bör man aldrig ta på allvar, ty när de uttrycker sig negativt destruktivt ger de bara uttryck för sina egna frustrationer som misslyckade konstnärer. Tyvärr var Sibelius känslig, som alla äkta konstnärer, och drog in musiken som aldrig spelades igen förrän Eugene Ormandy började intressera sig för den.

Patologisk är kanske inte rätta ordet för den svåra, känslomättade, stormiga och mörka musik

som dominerar de båda stora länge undertryckta och otryckta satserna. Den första av dessa, "Lemminkäinen och jungfrurna på ön", är väl däremot något av det mest sensuella som finns inom musiken. Ofta har jag mött människor som stängt av denna musik för att den är så oroväckande, och särskilt då kvinnor. Men det är just detta som är avsikten. Den skildrar den unge svennen Lemminkäinens vidlyftiga lekar med talrika jungfrur på ön, och inför sådana lekar duger det inte att lägga band på känslorna eller försöka undertrycka dem. Deras natur fordrar en utlösning som är ohejdbar. Den andra långa satsen, "Lemminkäinen i Tuonela", är däremot enbart mörk och hotande, de nordliga snöstormarnas vargavinter är utan pardon, skräckkylan verkar gastkramande, och det är enbart passion utan kärlek. Var det kanske detta som verkade patologiskt på herr kritikern Karl Flodin? Kalla det hellre dramatiskt. Musiken var ursprungligen tänkt som dramatisk operamusik i Wagners efterföljd, men Sibelius bantade ner planerna till enbart orkesterformat; men dramatiken har därav endast blivit ytterligare koncentrerad.

Sibelius brottades sedan med sin Lemminkäinensvit långt in på 40-talet och blev aldrig nöjd. Han möblerade om satserna så att nummer tre blev nummer två fastän den egentligen varit nummer ett, och så höll han på. Troligen blev han väl aldrig fullt nöjd.

Hur kan vi då vilja försöka få det till en symfoni när Sibelius själv aldrig ens hade en tanke åt det hållet? Faktum är att alla hans brottningar med verkets form envist pekar mot någon önskvärd lösning som aldrig blev klar. Vi vågar försöka presentera lösningen.

Sätt sats nr. 3, den längsta, som inledningsats. Låt stormarna ur det finska helvetet rasa färdigt redan från början. Låt sedan Tuonelas svan bli en logiskt följdriktig Adagio-sats. Denna den äldsta av de fyra kompositionerna hade även i verkets första version en placering efter "Lemminkäinen i Tuonela". Låt sedan den korta, snabba och överdådiga "Lemminkäinens hemkomst" bli Scherzo-sats. Alltså kvarstår "Lemminkäinen och jungfrurna på ön" som final; och det märkliga är, att den som final blir fullt tillfredsställande, ty den är i sig den mest symfoniska av de fyra satserna då den i sig rymmer en hel symfoni.

Det vemodiga klagande huvudtemat presenterar sig genast i satsens början men börjar snart sin långresa genom de mest omfattande variationer och omvandlingar. Tempot accelererar oavbrutet med den stigande erotiska spänningen, hela orkestern involveras i en häxkittel av *allegro con fuoco* ur vilket dock temat höjer sig luttrat och buret av en ännu högre kärlek mot skyarna. Det följer såsom en seren final på hela satsen en slutgiltig manifestation och kulminering av temat med endast mindre delar av orkestern kvar som ackompanjemang medan det ursprungliga klagande vemodet helt har förvandlats till ett serent majestät av oförläpelig skönhet och härlighet. Detta är Sibelius kanske mest känsliga och genialiska komposition i sin fruktansvärt ihärdiga och luttrande kamp för att få en melodi att gå segrande ur ett hav av genomföringar och metamorfoser. Inte konstigt att han aldrig blev helt nöjd med hur fullkomligheten skulle nås, inte konstigt att de flesta dirigenter går bet på tolkningen, och inte konstigt att musiken betecknas som svår! Denna sats är mer än något annat verk av Sibelius en förbittrad och plågsam kamp för att nå skönhetens absoluta frigörelse.

Det har sagts om Sibelius att ingen klassisk musik kommer så nära den levande naturen som hans musik. Genom hela Lemminkäinen-sviten är detta särskilt förnimbart. Denna musik vibrerar från början till slut av själva den innersta naturkraften i all dess obändighet, extrema variabilitet, vulkaniska stormutbrott och dess mest sublima stillhet och frid. "Tuonelas svan" är kanske alla tiders mest inträngande Adagio-sats i det musikaliska moll-väsendets innersta substans, har det någonsin hänt så mycket i en Scherzo-sats som i "Lemminkäinens hemkomst", har naturens hotfullhet någonsin kramat publikens hjärtan hårdare i isande skräck än i "Lemminkäinen i Tuonela", och har kärlekens sublimering och realisering någonsin givits ett mera innerligt uttryck i musiken än i "Lemminkäinen och jungfrurna på ön"?

Vi har alltså här en Lemminkäinen-symfoni, egentligen Sibelius andra symfoni av de nio som han trots allt fullbordade; och denna symfoni uttrycker väl bäst av dem alla den fulla blomstringen av Sibelius oerhörda romantiska musikbegåvning. En kris nådde han vid tidpunkten för den lilla symfonin i C-dur, (vars andra sats vanligen framförs på tok för långsamt fastän dess tempobeteckning är *Allegretto*,) han hade svåra dryckenskapsperioder, han blev flintskallig, han blev alltmera kritisk och komponerade ständigt allt mindre, för att plötsligt helt tystna som kompositör endast 60 år gammal. Kanske även detta hade att göra med det svåra finska tungsinnet. Endast Island och Grönland och Sibirien har svårare klimat i världen än Finland, som dras med mycket svåra alkohol- och mentalsjukdomsproblem. Emellertid var Johan Christian Sibelius enbart av svenskspråkig härkomst, hans modersmål var svenska, han talade finska dåligt, men han förstod det finska kynnet, och hans musik sjunger för evigt ur djupet av de oändliga mörka och dunkla finska skogarna, som under större delen av året står begravda i snö under alltför långa nätter av mörker och allt förlamande kyla.”

Abasverus minnen, del 161: Fallet Nolan

På tal om fångar som aldrig kom levande ut ur sin fångenskap, träffade jag faktiskt en gång en fånge på livstid, som ändå var kanske den friaste människa jag någonsin träffat. Man har betvivlat hans existens, många har avfärdat hans fall som rena skrönan, men jag träffade honom faktiskt, jag fick tillbringa en hel resa över Atlanten med honom, varunder jag livligt intresserade mig för hans fall och försökte ta vara på så många detaljer som möjligt. Många pusselbitar förblir för evigt förlorade, men jag kunde inte låta bli att berätta hans historia för en journalist jag senare kände, som gjorde saken till sin bästa novell och det kanske enda litterära verk som överlevt honom. Ändå var han en professionell författare och boren som sådan och skrev under hela sitt långa liv, men den lilla novellen blev hans signatur och bokmärke i evigheten. Han trodde inte själv på historien och tog för givet att jag bara meddelade honom en av mina vanliga skrönor, och han lär aldrig ha blivit mera förvånad själv än när han träffade andra människor som också hade träffat och lärt känna Philip Nolan.

Han var en lovande ung kadett med en självklar karriär framför sig inom antingen armén eller flottan när han råkade ut för den kontroversielle Aaron Burr, som förlorade presidentvalet mot Thomas Jefferson med bara en röst. Liksom Jefferson hade han deltagit med den äran i frihetskriget och deltagit i unionens skapande och därefter fortsatt bland annat som vicepresident, men Jefferson såg honom som en alltför påflugnen medtävlare och fick honom utmanövrerad ur politiken med den ökända duellen med Hamilton som förevändning. Amerika var ungt och omoget och kunde företa sig vilka äventyrligheter som helst och gjorde det med besked, och det stora Louisianaköpet från Frankrike var väl Jeffersons största insats. När Burr avlägsnades från politiken stack han västerut och spekulerade i en alternativ karriär vari bland annat Texas ingick i planerna – hans vision var att frånrycka Mexico det vidsträckta Texas, han såg det som en oundviklighet ändå med tiden, vilket han fick rätt i, men i sina äventyrliga politiska planer mot den vilda västern lyckades han värva nästan en hel generation unga rekryter inom militären, de flesta färdiga officerare och kadetter, som var lätt förförda för en entusiasm och storvulnhet i planeringen som Aaron Burrs, och en av dessa var Philip Nolan, en adertonårig lovande löjtnant.

Burrs planer spräcktes av regeringen i Washington, de trodde han ville förvärva hela Louisianaterritoriet för sin egen räkning och kontroll, och han ställdes inför krigsrätt med alla sina anhängare. Rättegångarna ägde rum i New Orleans, Burr frikändes i brist på bevis för att han haft några politiska planer alls, och man väntade sig att även alla hans unga lärjungar inom officerskåren skulle frikännas. Men förhandlingarna mot Philip Nolan tog en olycklig vändning.

Nolan var ung och empatisk och kände kanske mer än de flesta av sina kamrater Burrs bittra besvikelse på Washington, och när han ställdes inför rätta av krigsrätten i New Orleans lyckades denna oavsiktligt provocera unge Nolan till att fördöma Förenta Staterna och uttryckligen önska att aldrig mera höra talas om unionen. Domaren, en viss överste Morgan, var en gammal man, och dömde Nolan till att få sin önskan uppfylld.

Följaktligen fördes han ut till ett fartyg för att aldrig mera få gå i land. Han blev väl behandlad, han fick behålla sin löjtnantsgrad och betraktades alltid med respekt i synnerhet av sina medofficerare, men amiralitetets dom över honom iakttogs med rigorös noggrannhet. Ingen fick prata om Amerika med honom, och när det ibland blev socialt liv ombord bevakades han noga, så att han inte skulle få möjlighet att få veta något om sitt hemland av någon okunnig om hans fall.

Till en början tog han sin dom lätt med föga mer än en axelryckning, han såg den mest som ett skämt och lär faktiskt ha skrattat ut sin överste domare när han meddelades domen, men han mognade och började med åren alltmer inse den fulla vidden av den avgrund som ödet dömt honom till att sjunka ner i ett ständigt djupare hopplöshetens mörker.

När jag träffade honom hade han redan passerat medelåldern och var på god väg att åldras, men han hade kommit över sin egen tragedi. Hur han kunde visa en sådan godmodighet och sinnesjämvikt med ett sådant öde intresserade mig, varför jag umgicks så mycket som möjligt med honom.

”I början tog jag det lätt. Jag såg det mest som att vara dömd till frihet, jag slapp ju armén och alla plikter och skulle ändå bli behandlad som en officer ombord, det var i princip en semester på livstid, men redan på min första kryssning slog det mig vad ödet egentligen hade ställt med för min räkning.”

”Vad hände?”

”Jag sällade mig till en grupp jämnåriga kadetter ombord som ägnade sig åt högläsning. Vi läste turvis upp för varandra aktuell poesi, och i det här fallet var det Walter Scott. När det blev min tur hamnade jag i den sjätte sången av ”Den siste bardens sånger”, som inleds med raderna:”

Och han citerade utantill:

“Andas det en man med själ så död
att aldrig han till sig har sagt:
“Det här är mitt, mitt eget fosterland!”
vars hjärta aldrig inom honom lågat
när han sina fotsteg har styrt hemåt
från att ha bevandrat främlingsstrand!
Om sådan finns, märk honom väl;
för honom lågar ingen bards hänförelse;
om än hans titlar höga är och stolt hans namn,
omätliga hans rikedomar, lätt uppfylld hans varje önskan,
trots hans titlar, makt och snöda vinning,
den saten, helt begravnen i sig själv,
i livet skall gå miste om sitt goda rykte,
dö i dubbel måtto och gå under,
i den döda jord som var hans ursprung
obegråten, obekransad och förglömd.”

”Som du ser, jag har aldrig glömt de verserna. Det var en dom som drabbade mig hårdare och mera rättvist än domen i New Orleans. Jag förbannade Amerika, men den förbannelsen var ingenting mot Walter Scotts förbannelse av mig, som nådde mig helt opartiskt och uteslutande längs ödets egna

vägar genom en ren slump. Det var en metafysisk förbannelse, och min själ fullkomligt förintades av slaget. Det tog månader innan jag kunde se en människa i ögonen igen.”

”Ändå tycks ni ha hämtat er.”

”Det tog många år. Jag lärde mig att göra det bästa av saken. När vi kom i krig, vilket hände en del år senare, tjänstgjorde jag med heroiskt initiativ och riktade själv kanonerna mot fienden – jag var aldrig rädd och allra minst i krig, och för mina insatser i det sjöslaget belönades jag faktiskt med en sabel av min befälhavare. Från den dagen hade jag åtminstone återerövrat min självrespekt som officer. Och småningom lärde jag mig kringgå min beskurenhet. De tidningar jag fick läsa blev ju alltid först noggrant censurerade, så att allt som handlade om Amerika klipptes ut, och man klippte även i kartorna. När mer och mer klipptes ut av Nordamerikas kontinent förstod jag att alla de utklippta delarna måste vara nya stater i unionen.”

”Försökte ni aldrig få amnesti?”

”Om jag försökte! Och många av mina forna kamrater försökte också böna hos amiralitetet för min sak, men mitt fall var avslutat. Det var så extraordinärt att det betraktades som en absurditet och omöjlighet. Jag fick den uppfattningen av den senaste rapporten från krigsministern att jag fallit så djupt mellan stolarna i byråkratin att jag inte längre existerade, om jag ens någonsin hade gjort det. Överste Morgans dom var ju så exceptionell och saknade både prejudikat och efterföljd, en sådan dom har aldrig delgivits förr eller senare, varför tydligen justitiedepartementet dömde den som så ogiltig att den var ovidkommande. Och det har hänt många gånger, att många dömts av misstag så till den grad att misstaget aldrig kunnat rättas till.

Jag har väl inte många år kvar nu, men jag dör en fri man. Mitt första intryck av min dom, att jag dömts till kronisk frihet och helst på livstid, har ändå återkommit med större tydlighet mot min ålderdom, så att jag anser mig vara en friare man än någon amerikan, som lider under byråkratin och myndigheterna och måste delta i ett korrumpert politiskt system och kanske även dras in i krig för att inte tala om ekonomiska vedervärdigheter, medan jag alltid har sluppit allt sådant. Jag är fri som havet, och jag är fullt nöjd med att få försvinna obemärkt när min tid är ute, som en annan våg på havet.”

Han hade försonat sig med sitt öde så till den grad att han omfattade och omfamnade det med välbehag. 47 år varade hans landsflykt, han dog som 65-åring och fick sin sista önskan uppfylld, att få begravas i havet, men man lär ändå ha rest en sten till hans minne någonstans vid hans gamla krigshögskola vid West Point. Han dömdes till livstids fångenskap för ett oövertänkt uttalande som adertonåring inför rätta, medan, liksom så många andra otaliga onödiga rättsfall, han aldrig borde ha dragits inför rätta över huvud taget.

Aktuella filmer

Om vi tar filmerna i historisk ordning tilldrar sig den första sedda filmen i ordningen på 1630-talet i den amerikanska vildmarken. En ung nybyggarfamilj med fyra barn blir bortdrivna ur sin puritanska församling då de misstänks vara infekterade med någonting andligt osunt, typ fritänkeri. De hänvisas ut i vildmarken där de får skapa sig en helt ny tillvaro med bondgård, majsodling och husdjur.

Den äldsta dottern är i tonårsåldern, en yngre pojke i tolvårsåldern och de två yngsta barnen tvillingar i treårsåldern ungefär, en pojke och en flicka. Vid ett tillfälle vaktar den äldsta flickan familjens senaste nyfödda barn, som på ett gåtfullt sätt försvinner. Detta inleder familjens katastrofer. Modern förblir kroniskt hysterisk av sorg och ger äldsta dottern skulden, fastän hon var fullkomligt

oskyldig. Bara vi i publiken vet att det är en häxa i skogen som stulit barnet för sina egna ockulta syften. Vi får aldrig tydligt se häxan i fråga, men vi får intrycket av henne att hon är synnerligen sinnlig. Hon uppenbarar sig ibland genom diverse djur, som en kanin och en svart bock, som visar sig vara djävulen själv.

Filmen är mycket märklig och ytterst fascinerande och välgjord med idel okända namn från 2015 och heter *The Witch* (Häxan) och är gjord i Canada, Ontario. Tempot är långsamt till att börja med medan intensiteten hela tiden obönhörligt stegras till det nästan outhärdliga och till en svindlande final som kulmen på alla katastroferna, medan den äldsta flickan ensam överlever och förblir konsekvent oskyldig till allt, fastän hon får skulden för allt. Filmen bygger på legender, och någon sorts verklighetsbakgrund finns. I sin stränga stilrenhet för den tankarna snarast till Carl Th. Dreyer och filmer som "Vredens dag" under 1943 – miljön och omständigheterna är snarlika. Liksom "Vredens dag" är *The Witch* ett omisskännligt mästerverk.

Nästa film i den kronologiska ordningen blir den lika mästerliga och betagande men fullt dokumentära *To Walk Invisible* som berättar sannsagan om syskonen Brontë och deras far, prästen Patrick Brontë (egentligen Brunty, de kom från Irland,) spelad av Anthony Pryce, men handlingen fokuserar på brodern Branwell och hans gradvisa undergång. Filmen är konsekvent realistisk och anses vara den bästa och sannaste som någonsin gjorts om familjen Brontë. Fotot är betagande och en bättre illustration till *Wuthering Heights* än någon film på boken. Alla tre systrarna är mer än övertygande gestaltade av okända skådespelerskor, och filmen tränger ordentligt in i vars och ens egenheter och karaktärer, främst Emily med sin dominerande och stolta integritet men även Charlotte med sina komplex, medan Anne, liksom i verkligheten, förblir den mest diffusa. Filmen går så långt som till systrarnas första litterära framgångar och avslutas med broderns död. Som kort kommentar endast nämns det att Emily gick bort kort efter hans begravning och att Anne följde henne endast 29 år gammal. Det är en film att aldrig glömma och gärna återvända till, gjord 2016 av en kvinnlig regissör (Sally Wainwright) med bevisligen rätt känsla för ämnet.

Nästa film i den kronologiska ordningen blir en filmatisering av den märkliga novellen "Mannen utan land" som skrev 1863 och skildrar ett egendomligt öde. En ung löjtnant förförs av den politiske äventyraren Aaron Burr, en gång vicepresident, som förlorade ett presidentval mot Jefferson med en röst, och som frustrerad söker en alternativ karriär i Louisianaterritoriet och Texas men dras inför rätta för att försöka lösbryta dessa områden ur unionen. Även hans följesmän dras inför rätta, och en av dem döms på egen begäran till att aldrig mera få höra talas om Amerika, det vill säga till landsflykt på livstid, som han får tillbringa på amerikanska örlogsfartyg under ständig vakt. Naturligtvis ångrar han sig med åren, och det görs ideliga försök till att få honom benådad, men Washington har inte bara glömt honom utan skrotat honom, och krigsministeriet menar att han aldrig existerat. Hans landsförvisning varar i 47 år till hans död.

Filmen är gjord 1973 för TV men följer novellen exakt och utvecklar denna. Skådespelarna är ypperliga och Beau Bridges spelar den unge kadetten som envist försöker utverka den vanärades benådning och förmedlar hans historia. Filmen är lika överväldigande gripande som novellen, skriven av Edward Everett Hale (1822-1909) mitt under det amerikanska inbördeskriget och utan tvekan påverkad av detta. När den vanärade löjtnant Nolan ligger på sin dödsbädd berättar hans sista besökare allt för honom om Amerika utom det faktum att det nu är invecklat i inbördeskrig. Historien lär ha någon upprinnelse i ett verkligt öde, en officer som drogs inför rätta i Texas 1807 och vars samtliga papper försvann liksom han själv i ett okänt öde, som väckte journalisten Hales (släkt med den legendariske spionen Nathan Hale från frihetskriget) uppmärksamhet. Hale lär själv ha

blivit förvånad när han efter novellens utgivning kontaktades av ett antal människor som påstod sig ha träffat "mannen utan land" på dennes livstidslånga ensliga odysseé.

Jules Vernes första roman var "Fem veckor i en ballong" som redan den är ett svindlande äventyr och dessutom utomordentligt underhållande och rolig. Filmen från 1962 håller samma stil och utnyttjar de roliga elementen till maximum. Man kan se hela filmen som en utomordentlig drift med islam, då den roligaste av alla är sultanen, som saknar motstycke i filmhistorien i sin extrema dråplighet. Det ballongresande sällskapet ägnar ju sig bland annat åt att befria slavar från muslimska slavdrivare, vilket leder till omfattande komplikationer. Cedric Hardwicke är magnifik som den typiskt Jules Verneska kompromisslösa hypervetenskapsmannen, medan Red Buttons står för komediantskapet, Fabian har samma roll som Pat Boone i "Resan till jordens medelpunkt" från året innan, och Peter Lorre medverkar som korrumperbar slavhandlare. Man behöver inte säga mera.

Vår nästa film blir John Frankenheimers märkliga *The Fixer* från 1968 med Alan Bates i huvudrollen som jude i Kiev som råkar illa ut 1911, Dirk Bogarde som hans ädla advokat, David Warner som rysk furste och Ian Holm som iskallt grym åklagare. Det är en filmatisering av Bernard Malamuds berömda och prisbelönda roman, och filmen lever upp till romanen med den äran, som mest tillkommer Alan Bates, vars gestaltning av Yakov Bok inte hade kunnat vara mera äkta. Filmen är en pendang till "Fången på Alcatraz" med Burt Lancaster tio år tidigare i svartvitt, det är samma sorts historia, medan fången här faktiskt är fullständigt oskyldig och ändå råkar värre ut än Burt Lancaster. Det är en grym film på en grym historia men sorgligt underskattad och förträngd, medan den idag med sin problematik är aktuellare än någonsin.

Underground från 1927 var en banbrytande thriller som från början placerade regissören Anthony Asquith på samma nivå som Hitchcock. Medan Hitchcock for till Hollywood och mest gjorde spektakulära filmer höll sig Asquith alltid hemma i England och ägnade sig mest åt kammardramer. *Underground* tilldrar sig till en betydande del i Londons tunnelbana, och inledningsscenerna är ren dokumentärfilm därifrån. Asquith hade framför allt ett dominerande intresse i sina personer och deras öden, och han excellerade i framställningar av personliga katastrofer och dess konsekvenser för de berördas utveckling. I *Underground* drabbas huvudpersonen av arbetslöshet, vilket leder till en skenande kedja av katastrofer, ungefär som i "Liliom", vilket utmynnar i en svindlande hetsjakt över taken i ett elektricitetsverk och dess industriområde. Man kan tydligt spåra ett antal senare filmers halsbrytande takjakter till denna första upplaga. Filmen är en stumfilm men synnerligen sevärd än idag.

"Angivaren" från 1935 var John Fords första stora framgång och belönades med Oscar för årets bästa film och för Victor McLaglen i huvudrollen. Filmen är överväldigande än idag. Victor McLaglens gestaltning av en lekboll för ödet utan intelligens att kunna hantera det, arbetslös och i desperat behov av pengar, varför han av ren desperation lockas till att ange sin bästa vän för polisen under det pågående irländska frihetskriget för dess belönings skull, för vilka pengar (20 pund) han kan emigrera till Amerika med sin flicka, medan det inte går bättre än att han super och festar upp pengarna, om han inte skänker bort dem till vem som helst i fyllan och villan, är en gigantisk karaktärsskildring av en stor personlighet som offer för sin egen otillräcklighet. Det är samma atmosfär och ödesmättade dramatik som i Carol Reeds mästerverk *Odd Man Out* tolv år senare ("En natt att leva" 1947), och det är intressant att observera hur mycket Carol Reed lärt och tagit vara på av den irländska storstadsatmosfären och dess strandade individer.

Den sagolikt vackra Märta Torén blev bara 30 år.

Sirocco från 1951 handlar om Syrien 1925 och det redan då pågående inbördeskriget. Man märker med förvåning att det var samma situation då som nu. Bomber exploderar oupphörligt genom hela filmen. Humphrey Bogart spelar en amerikansk vapensmugglare helt utan moral och politiskt intresse och struntar fullständigt i att han säljer granater till rebeller som använder dem till att spränga oskyldiga människor i luften inne på kaféer, bara han får betalt för det. Hans motsats är den korrekta franska officeren Lee J. Cobb, en mycket ovanlig roll för honom, som annars mest brukar ses i brutala översittarrroller, men här är han exemplariskt korrekt alltigenom och försöker envist en utväg ur inbördeskriget genom förhandlingar, vilket han anklagas för dumhet för. Hans vackra kvinna spelas av Märta Torén, den svenska filmstjärna som Hollywood ville att skulle ersätta Ingrid Bergman efter dennas fall för Rossellini och avfall till Italien, och som säkert gjort en betydande karriär, om hon inte drabats av dödlig hjärnblödning vid 30 års ålder. Hon tröttnar på den alltför korrekta Cobb och vill rymma till Kairo med Humphrey Bogart, varför Bogart och Cobb får mer med varandra att göra än de önskat. Det är en mycket mörk film, den domineras nästan av katakombscener och präglas av en avgrundsdjup cynism, men samtidigt är den moralisk, och genom

övertäckande vändningar segrar den goda viljan. Bogart själv kallade filmen *a stinker* och gör en av sina mest osympatiska roller någonsin, men i all sin hemsighet är den en av hans bästa filmer – han producerade den själv.

Märta Torén uppträdde även i ”Mannen som såg tågen gå förbi” som den vackra Michelle, George Simenons mest berömda roman om den stackars patetiske holländske tjänstemannen från Groningen (Claude Rains) som i all sin hederlighet är chanslös mot ödet när hans chef förskingrar firmans hela kassa i avsikt att sticka med den till sin älskarinna i Paris (Märta Torén). Claude Rains hindrar honom och råkar vålla hans död och ser som sin enda möjlighet att själv försvinna till Paris, där han råkar ut för Märta Torén – hon dominerar hela filmen med sin charm, skönhet och farlighet. Det är en trist historia om en enkel mans vanmakt när ödet väl en gång sätter i gång med att sabotera hans liv, han är lyckligt gift med två barn och har ett fint hus i Groningen och är med i en schackklubb, men vad hjälper det när det som aldrig borde ha hänt händer? Det kan hända vem som helst. Romanen är mycket mera komplicerad än filmen, som gör om det hela till en koncentrerad thriller av hög effektivitet med mycket eftertanke som resultat. I filmen får man aldrig veta om Claude Rains verkligen lyckades mörda Märta Torén, men i boken försöker han två gånger utan att lyckas.

Ben Hechts suveräna *The Front Page* från 1931 gjordes om 1939 med Cary Grant under titeln *His Girl Friday*. Det var Ben Hechts och Charles McArthurs mest framgångsrika pjäs och troligen deras mest lysande produktion, hur många andra lysande manus Ben Hecht än gjorde sig skyldig till. Det är en avslöjande skildring av journalism och innehåller allt, nästan hela handlingen tilldrar sig på ett presscenter, där den aktuella storyn är bevakningen av en fånge som skall avrättas medan han i stället lyckas fly och gömmer sig på kontoret, som även ansätts av hans hysteriska fästmö. Cary Grant har en egen hysterisk fästmö som han leker med genom intriger mot den fästman hon försökt ersätta honom med, vilket inte lyckas så bra, och så vidare. Det är väl den mest lysande av alla screwball-komedier och har 100-procentigt underhållningsvärde än idag.

Libel från 1959 är en typisk efterkrigsfilm om sviter och problem efter kriget. Dirk Bogarde, en rik aristokrat av den anrikaste tänkbara familj med slott och vacker fru (Olivia de Havilland) har minnesluckor från ett okänt traumatiskt skeende vid krigsslutet, och en dag uppträder en krigskamrat som påstår att Dirk är en bedragare och drar honom inför rätta och hävdar att den riktige slottsägaren var en annan. Det blir komplikationer varvid Dirk Bogarde spelar en dubbelroll och gör det synnerligen väl – när man verkligen synar fenomenet i sömmarna är det omöjligt i synnerhet för publiken att avgöra vilken Dirk Bogarde som är den rätta. Det är en typisk Anthony Asquith-film och en av hans bästa med en ständigt upptrappad intrig- och spänningshärva som hela tiden bjuder på nya överraskningar.

En annan tänkvärd och djuplodande Asquith-film är ”Överstens privilegium” (”Carrington VC”) från 1954 där David Niven spelar en major som dras inför krigsrätt av sin överste för förskingring. Det visar sig att David Nivens fru (Margaret Leighton i en typisk roll för henne) har en nyckelroll, och vid krisens kulminering sviker hon honom. Det är en mycket intressant och intensiv krigsrättsstudie, och filmens verkliga handling börjar egentligen efter att den har slutat.

Ett annat krig var Koreakriget, och efter dess avslutning gjordes filmen ”Broarna vid Toko-Ri” med William Holden och Grace Kelly samt Fredric March som Holdens befälhavare. Holden gör

entré som halvt ihjälfrusen upplockad ur vattnet efter att hans plan nödgats nödlanda i det kalla havet. Det är en mycket övertygande och äkta krigsfilm utan Hollywoodsmink och försköningar, och Grace Kellys roll är bara som en tillfälligt förekommande hustru som bara får träffa honom en gång under filmen och sedan måste fara hem igen och sörja och oroa sig utanför duken. Broarna är ett strategiskt nyckelfäste i kriget, som det gäller för amerikanerna att förstöra medan det samtidigt är massivt befäst av nordkoreanerna – att flyga däröver bara för fotografering är ett gatlopp genom fyrverkerier av spårreld. Det går som det går. Mickey Rooney har även en viktig biroll, men William Holden förnekar sig inte som advokat som frivilligt måste delta i kriget som ässpilot utkorad för uppdrag som bara han kan klara av, och det med både blandade känslor och tveksam utkomst.

Även ”Sju dagar i maj” från 1963 är en i högsta grad aktuell film om en krissituation rörande USA:s president som Burt Lancaster bland andra ledande generaler ser det som sin plikt att avsätta. Det är en typisk John Frankenheimer-film, Ava Gardner spelar den enda kvinnorollen som Burt Lancasters förräderska, medan Kirk Douglas uppträder som den tveklöst och oförbätterligt och envist hederlige rättsförkämpan med ofelbar känsla för vad nöden kräver med livet som insats om så skulle behövas. Edmond O’Brien får nästan sätta livet till som nyfiken journalist, medan filmens enda olycksfall just är bara ett olycksfall. Fredric March spelar den hårt prövade och ansatte presidenten, som inte går en lätt match med den alltför överlägsne Burt Lancaster.

Även ”Jackie” från 2016 handlar om 1963 och skildrar Natalie Portman i rollen som Jacqueline Kennedy veckan efter mordet på sin president. Hon har fått mycket beröm för att ha lyckats efterlikna Jacqueline Kennedys röst och accent nästan exakt med dock den påföljd, tyvärr, att man inte förstår ett ord av vad hon säger. Detta är ett störande element som förekommer i nästan alla moderna filmer. Det var likadant i *The Witch* och *The Assassin’s Creed*, aktörerna får inte orden ur munnen utan talar bara som de gör normalt med personer inom nära hörhåll, men det går inte på film och teater. Utan diktion når inte replikerna publiken, och det spelar ingen roll hur bra de spelar och hur väl de lyckas få rätt accent och hur vältaliga de är – om man inte förstår vad de säger för att de sluddrar och inte får orden ordentligt ur munnen blir hela föreställningen meningslös. Tyvärr kastade Natalie Portman bort sin Jackieroll på detta sätt, hur äkta och nästan dokumentärt övertygande filmen än var.

Om man då jämför denna film med ”Fem dagar i maj”, som gjordes just 1963, så är talspråket i denna film kristallklart, och varje replik går fram. Till och med den otydliga Ava Gardner förstår man allt av. Om en film då handlar om 1963, som ”Jackie” gör, så är väl det minsta man kan begära att de skall tala som man gjorde 1963 och minst lika tydligt som presidenten och hans fru då gjorde.

Några milstenar, mars 2017.

- 1 Harry Belafonte 90 år.
- 2 300 år sedan den första baletten uppfördes i England.
- 6 50 år sedan Zoltan Kodaly avled.
- 8 100 år sedan Greve Ferdinand von Zeppelin avled, den förste zeppelinaren.
- 9 50 år sedan Svetlana Allilujeva, Stalins dotter, hoppade av till väst.
- 15 2060 år sedan mordet på Julius Caesar – 60 mördare med 23 knivhugg.
Andrew Jackson 250 år, en av Amerikas mest kontroversiella presidenter.
100 år sedan Nikolaj II abdikerade.

- 17 Nat King Cole 100 år.
- 20 Vera Lynn 100 år.
- 25 Arturo Toscanini 150 år, störst bland dirigenter – dirigerade allting utantill.
- 27 Mstislav Rostropovitj 100 år.
Michael York 75 år.
- 30 Warren Beatty 80 år.

*Prövningsresan, del 4: Sista dagen i Manali.
(Himachal och Sikkim, november 2016)*

Tyvär hopade sig bekymren. Hemma i Göteborg hade en av mina bästa väninnor, en ensamstående mor med två döttrar, åkt in på sjukhus med hjärnskakning efter misshandel av svensk, och jag kunde ingenting göra för att hjälpa henne utom att hålla kontakten.

Laila Roth förlorade sitt nya konto, det sattes ur funktion av Facebook, och vi fick börja om från början igen. Tydligt vet hon för mycket om Facebook.

Jag kunde dock tillbringa en natt till hos Tara och familjen uppe på berget, vilket var mycket välgörande. Han lovade att inte dricka någonting mera före nästa Diwali.

Annars umgicks jag mest med den trinda buddhistiska österrikaren min granne på hotellet med sin rara hustru, och även han skulle resa vidare när som helst.

I Old Manali var det ständigt stökig indisk turisttrafik, så att jag inte fick plats längre på mitt gamla café vid vattnet. I stället fann jag ett nytt högre uppströms som hette ”Evergreen” där jag kunde sitta och njuta av både solen, vattnet och kaffet.

En ny vän uppe i Vashisht var en gammal hippie, som jag sett många år där uppe, men som jag nu blev närmare bekant med. Han var från familjen Roerichs Nagar och hade en egen organisk trädgård där.

Sammanlagt stannade jag nio dagar i Manali, vilket är rekord. De sista dagarna i Vashisht pågick ett bröllop där, som var så bullersamt, att man inte kunde äta middag där längre.

Raju såg jag aldrig röken av, men jag lämnade honom en hälsning innan jag avreste lördag morgon.

Vädret var lika perfekt som alla tidigare dagar hittills. Allt gick bra ända fram till Palampur bara några mil från Dharamsala. Där började problemen.

Det uppstod en trafikstockning vid Gaggal som var den svåraste jag någonsin upplevt i Indien. Vi satt fast i två timmar och kunde högst röra oss en meter i taget var tionde minut. Det visade sig efter två timmar, när vi kom fram till knutpunkten, att det var bron med bamburäckena, ”cross bridge at own risk”, som var problemet. Den höll på att asfalteras.

Efter 12 timmar kom vi fram till Dharamsala, vilket även det var rekord – det är bara 25 mil. Bussen upp till McLeod Ganj genljöd av diverse jordbävningsovåsen från olika högtalare och telefoner, och samma var fallet i hela McLeod Ganj. Man börjar tröttna på detta. Mitt standardhotell ”7 Hills” var fullt med bara ett dubbelrum ledigt för 600, så jag sökte plats hos Kalsang. Där fick jag en trevlig singel för bara 200, vilket jag tackade min smala lycka för. Så kunde jag äntligen för första gången idag satsa på en riktig måltid, som intogs på ”4 Seasons” bredvid gamla nedlagda ”Gakyi”, som kunde avnjutas trots jordbävningssdisco längs hela gatan.

Därefter tog jag en sedvanlig kaffe hos Nick’s och hamnade bredvid en anglo-indiska som bodde i Delhi och London och sysslade med film. Jag hade ramlat rakt in i McLeod Ganjs årliga filmfestival.

Hon rekommenderade särskilt en film söndag kväll med ett oskrivbart och outtalbart indiskt namn som skulle skildra en faktisk händelse 1983 med mycket våld och tortyr. Jag tackade så mycket.

Lyckligtvis fungerade internet krångelfritt på Kalsang när man väl lyckats öppna kanalerna, och Laila Roths fall verkade hopplöst – hon kunde bara få tillbaka sina hemsidor på Facebook om hon uppgav en laglig digital ID men var papperslös. Tydligen är då papperslösa uteslutna från Facebook, som inte har någon laglig rätt att utkräva en laglig identitetshandling på nätet, som ändå inte är giltig. Snacka om grotesk byråkrati. Kafka – Orwell – Facebook.

(I nästa nummer: *Frusen i Dharamsala*)

Lugna resan, del 6: Otur
(*Ladakh augusti 2016*)

Det var glädjande att se att man hade reparerat och restaurerat Tsemofortet högst upp i staden varifrån man har den bästa utsikten över Leh. Det brukade vara ganska riskabelt att ta sig dit, och väl där uppe kunde man hota att ramla ner mellan plankorna. Nu var allt säkerställt och stabilt, man behövde inte vara rädd för att gå dit och darra i knäveckan på skälvande ben när man väl var där, utan det var faktiskt omöjligt att ramla ner.

Gerdrich från Friesland i Nederländerna begav sig till Thikseyklostret, det mest spektakulära och turistiska i Ladakh, ett mindre Potala fast 200 år äldre, och råkade där ut för Dalai Lama. Han bara råkade vara där helt improviserat och höll en liten improviserad föreläsning för de lyckliga få som var där, och det är det bästa sättet att uppleva Dalai Lama på. Gerdrich hade en fantastisk tur.

Hon skulle ut på en trek följande dag till Markhadalen på fem dagar, då skulle jag antagligen vara borta när hon kom tillbaka, men hon skulle senare vara i Dharamsala när jag kom dit, så vi skulle få chansen att se varandra igen. Hon var mycket ung.

Själv hade jag otur. Jag hade stämt träff med Lobsang hos Skarma i hopp om att få till stånd min planerade framstöt mot Lingshed, men när jag kom dit var han inte där. Han hade varit där och gått igen, då han blivit upptagen med en annan grupp. Grupper föredras i Ladakh alltid framför individer, då de betyder mera pengar. Skarma berättade, att Lobsang inte kunnat uppbringa någon jeep, det var samma problem förra året, men jag fick i alla fall tala med honom i telefon. Vi skulle gemensamt fortsätta leta efter möjligheter alla tre, och Lobsang frågade om jag var redo att starta när som helst. Det var jag, och något kunde ju yppa sig som plötsligt löste hela situationen, som det hade gjort förra året. Om jag inte skulle finna någon jeep eller buss till Zanskar senast onsdag skulle jag på torsdag på egen hand fara till Lamayuru.

Även på kvällen sket det sig. Vi hade stämt träff med mina unga vänner från bussen klockan 7 vid Tenzing Dickey för en gemensam middag, men de kom aldrig. Förhoppningsvis hade de någon förklaring.

Det är tyvärr nästan som en regel i Ladakh att man aldrig håller tiden. Det har faktiskt aldrig hänt för min del. Själv är jag vanligen absolut punktlig om inte någonting händer, men det har aldrig hänt att någon annan varit det i Himalaya till ett avtalat möte med mig.

Mina franska vänner hade också otur. Under sin jeeptur från Manali hade de råkat ut för drag och vaknade denna morgon utan röster, skrovligt och duktigt förkylda. Gamla Cathérine (78) körde på för fullt för det. Hennes dotterson Arthur, som var med, bad henne förgäves hela tiden att ta det lugnare. Med i deras sällskap var tre andra unga damer, den yngsta bara 16, och en annan yngre man.

Cathérine grälade alltid på dem för att de alltid satt och pillade med sina mobiler, ipoddar, appar och moduler.

Det visade sig att Thomas igår också haft otur. Han hade vild av entusiasm begett sig upp till klostret i Sankhar och överansträngt sig och blivit magsjuk, så det var därför mina unga vänner inte infann sig igår. Jag föreslog ett nytt försök i kväll, men de dök inte upp då heller, så det var bara att befara det värsta. Det är väldigt lätt att bli magsjuk i Ladakh första gången och väldigt svårt att inte bli det.

Skarma hade inte heller några nyheter under dagen, och ett nytt försök att besöka överste Wangdus högst upp i dalen lyckades inte heller. Jag fick dock byta några ord med hans dräng, som berättade att han var i Shey. Hans syster var ju nära förbunden med Dalai Lamas syster, så troligen var de båda i Dalai Lamas närhet under dessa dagar, och om hans helighet var i Thiksey igår kunde han mycket väl vara i Shey, det närmaste klostret till Thiksey, idag.

Alla dessa fiaskon med bara mothugg på alla fronter ledde till mitt beslut att på egen hand ta bussen till Lamayuru på torsdag den 25-e om ingenting intressant dök upp före det. Jag hade ändå lagt ut många revar.

Den goda nyheten med Lung Snon detta år var att Legdan fått en ny son för bara några veckor sedan. De små barnen lekte i trädgården varje dag, vilket gav hela stället en bedårande charm av oskuld, idyll och glädje.

Cathérine berättade, att i varje skola i Ladakh måste barnen redan i första klassen vid 6 års ålder lära sig fyra främmande språk, hindi, tibetanska, urdu och engelska på fyra olika alfabet. Vid tio års ålder är alla deras läroböcker på engelska. Det engelska språket är det enda som håller Indien samman, då hindi bara talas av hälften av dess befolkning, medan de flesta som talar andra språk än hindi aldrig lär sig hindi. Därför talar så många indier engelska med varandra, då det är det enda språket de alla har gemensamt. Och därför finns det egentligen inget trängande skäl för utlänningar att lära sig något av de inhemska språken om de kan engelska.

Den andra sidan av saken, som en tyska påtalade för mig, var att folkspråket ladakhiskan åsidosattes och liksom skyfflades åt sidan som ett mindre betydande språk mot den klassiska tibetanskan och de andra.

Jag råkade på Fridor från Dresden under kvällen, som ännu inte var helt frisk. Tom hade gått in i sin meditationsretreat. Skarma hade inga nyheter åt mig, så det vara bara att sätta sig på Khaltsebussen i morgon.

(I nästa nummer: *Regn i Lamayuru.*)

Tillbaka till Zanskar, del 19: Åter till Manali (Ladakh och Zanskar augusti 2015)

Jag besökte ännu min reskamrat fotografen från Padum, som hade en imponerande fotoaffär mitt i huvudgatan. Vi utbytte adresser och sajter och såg fram emot ett blygsamt samarbete.

Klockan 5 på eftermiddagen kom äntligen internet i gång igen, och man kunde äntligen åtgärda sin monstruösa baklogg på 300 mail. Det var som en förlossning. Men man fick skynda sig, ty man visste ju inte när servern skulle kollapsa igen, och trycket på den nu måste vara stort.

På kvällen kollapsade emellertid jag. Det var omöjligt att förstå vad som hände, då det inte fanns någon anledning. Kanske jag hade ätit för mycket, det enda farliga att äta i Ladakh. Tarmsystemet exploderade, och jag låg utslagen och frös som en naken gris på nordpolen. Det hjälpte inte med sockor – man frös om fötterna ändå, fastän det inte alls var kallt i rummet, och jag hade dubbla filtar.

Det måste ha varit feber. Först senare på natten började man småningom bli normal igen, men jag var mycket försvagad.

Några fler ansträngningar var inte att tänka på, utan det var bara att börja planera för återfärden till Manali.

Vid busstationen stötte jag ihop med Fredrik och Christian, de två svenskar jag stött ihop med tidigare på Happy World. Även de skulle bege sig. De hade gjort Nubra och en hel del annat och var nu färdiga för återresan. Vi köpte tillsammans våra bussbiljetter med platser som vi fick välja själva, så saken var klar.

Trots total frånvaro av all aptit pressade jag i mig en rispudding till lunch med en kopp te, och det fick räcka. Ännu svårare var det att pressa ner en middag till kvällen, men det fick gå.

Sedan den makalösa tarmexplosionen, som var som en fullständig storrengöring och utrensning hela tarmsystemet, skulle det nog dröja till nästa avföring – minst tre dagar.

Resan ner till Keylong gick smärtfritt. Bussen var fullproppad. Vi var tio västerlänningar – vi tre svenskar, två par engelsmän, ett ungt tyskt par från Stuttgart och en tigande tionde person av äldre manligt slag, troligen fransman.

Vädret var perfekt hela vägen. Betecknande var symptomet på hur förorenat Leh verkligen var. Sedan min återkomst dit hade jag lidit av sprucken överläpp med sår, som varit i tre dagar, men som omedelbart helade sig i den friska bergsluften uppåt 4-5000 meter.

Vi anlände till Keylong strax efter 6 efter drygt 11 timmar vilket var hyfsat, men vädret var oroväckande, och när vi steg ut började det regna. Jag tog in på mitt vanliga primitiva lokus medan Fredrik och Christian ville se sig om.

De var vittberesta båda två genom hela Asien under de senaste sex månaderna och hade genomrest både Kina, Malaysia och Indonesien och överallt funnit miljöförstörelsen mycket värre än i Indien. I Kina i Peking hade det rått en sådan smog att flygplatsen stängdes då sikten bara var fem meter. I Indien förekom det ändå lokala ansträngningar åt rätt håll. Ett anslag vid sidan av vägen vittnade åtminstone om någon insikt: "Virgin nature is the heart of God". (Jungfrulig natur är gudomens hjärta).

Jag sov över på mitt vanliga primitiva lokus hos de tibetanska bröderna i Keylong, medan Fredrik och Christian föredrog ett bättre ställe, men vi hade en trevlig middag och kväll tillsammans.

På söndag startade vi halv 7. Vädret var osäkert, men vi kom över Rohtang utan regn. På väg ner till Manali tillstötte de enda komplikationerna: en enorm förstoppning av truckar, tankbilar, bussar, jeepar, bussar och gethjordar. En trång väg, massvis mötande trafik och gethjordar samt bilvrak och sönderkörda vägräcken vid sidan om, och det var så gott som kört.

Vi skulle ha kommit ner till klockan 12, men vi kom i alla fall fram före ett. Då började det regna.

Jag tog med mig Fredrik och Christian till Rajus "Green View" där vi installerades i bekväma moderna rum, varpå jag genast begav mig till Vashisht efter en dusch och fick genast kontakt med Johannes. Konferensen var förstås för länge sedan förbi, men flera av deltagarna var ännu kvar.

Det ljusnade senare på eftermiddagen, och jag kunde njuta av mitt obligatoriska kaffe vid fosen i Old Manali i solsken. På väg dit stötte jag ihop med Tara, och det var bra att han genast fick veta att jag var ankommen. Han förstod att jag bodde hos Raju tills vidare efter min våldsamma tarmrengöring i Leh för tre dagar sedan, som nu följdes av förstoppning, det brukar gå så, och därmed var alla kontakter i Manali återupplivade.

Då Dalai Lama skulle hålla föreläsningar i Dharamsala 8-10 september skulle där vara tjockt med folk och knappast möjligheter till lediga rum, så det såg ut som om jag skulle förbli i Manali tills det var över. Även Fredrik och Christian skulle till Dharamsala men visste inte när. Jag alertade dem om

Dalai Lamas föreläsningar med oframkomlighet och folkmyller samt över det faktum, att om vädret var instabilt i Manali var det alltid ännu sämre i Dharamsala.

De trivdes emellertid gott i Manali, "Vilket ställe!" sade Fredrik, vilket glädde mig, och Rajus ställe "Green View" förvånade mig med att ha en utmärkt meny till skäliga priser och till och med internet genom Wi-Fi. Det fungerade bristfälligt och långsamt som alltid men var ändå mer än vad Greenland någonsin kunnat erbjuda. Emellertid hade jag ändå föredragit gamla Greenland med dess mera gedigna och gammaldags rum, större och bättre utsikt, större hemkänsla och trivsammare atmosfär.

(I nästa nummer: Greenland.)

Sekterism, av Laila Roth

Alla sekter är fördömansvärda, allmänt talat,
desto mera så ju mera mäktiga de är, –
ju större inflytande, desto ondare och mera destruktiva
för sin makt, som korrupperar, vilket är ett axiom,
som nästan en naturlag: all makt är blott korruption.
Den mest totalitära sekten är islam,
vars huvudsakliga intresse är utrotandet av andra sekter,
särskilt kristendomen, vilken knappast längre kan betraktas
som ett hot och dödlig fara, då den är rätt oskyldig idag,
då dess inkquisition och dagar av förföljelse av oliktankande är över.
Sekterismen är i sig som en mentalsjukdom,
självedstruktiv liksom en cancer
som blott lever, sprider sig och frodas genom sin självdestruktivitet
i spridandet av fanatismens sjukdom så universellt som möjligt.
Den gör anspråk på att vara i kontroll
av mänsklig hänsynlöshets mörka krafter,
men ett tåg som blott accelererar hela tiden
måste oundvikligen slutgiltigt spåra ur
och bara lämna efter sig ett skeppsbrotts kaos av ruiner.
Man kan inte tämja stormen, som blott måste ta dig med sig.
Håll dig därför utanför all politik,
då vilken underjordisk verksamhet som helst är bättre
än att offra sig i kampen för intriger och fåfångans makt –
lämna världsligheten åt dess öde av obotlig självdestruktivitet,
medan allt bestående inflytande kan endast vara andligt.

*(svensk översättning av red.,
originalets titel: "Secterianism", by Laila Roth, February 2017.*

Göteborg den 3 mars 2017